

**PERCEPTION OF GENDER ROLES IN
TURKISH MYTHS**

Türk Destanlarında Toplumsal Cinsiyet Algısı

Muhammet ATASEVER¹

Abstract

Division of labor and status difference are prevalent among family members. The determination of the status is usually in the form of reflecting the value judgments of the society to family. These value judgments provide various tasks to each individual. Family members are expected to perform their duties. In sociology, division of tasks and duties is realized by gender roles in individual level. The most important role of the girl in the myths examined is to imitate her mother as a woman, and to marry a suitable brave man when she matures. She has some responsibilities like to bring new generations to life, to raise them and to lead them to the right path. Women are not individuals who only have domestic skills and are wise. They sometimes take up the role of saviors. However, the central figure in myths are generally male children. The absence of male child is pain for the father while his presence safeguards continuation of family line which is a great matter of pride. The theme of childlessness is almost entirely conceptualized on having male children. Various rituals are performed so as to have children. Not giving birth to male children prevents the flow of action in myths and its is a harbinger of the end for society. In society the men are expected to take names after a bravery, eliminate the enemies, put society in order, compete with rivals or enemies for the wife-to-be, to protect their family, wives, children and honor, and ultimately to transfer authority to their heirs as fathers. This article examines Oghuz Khan, Dede Qorqut and Koroglu myths based on the Turkish culture which expand to a vast geography in terms of their recognition and variants. Key Words: Oghuz Khan, Dede Qorqut, Koroglu, societal gender, roles.

Öz

Aile bireyleri arasında bir iş bölümü ve statü vardır. Statünün belirlenmesi de ekseriyetle o toplumun değer yargılarının aileye yansması şeklinde olur. Bu değer yargıları her bireye çeşitli görevler yükler. Aile bireylerinin de üzerlerine düşen görevleri yerine getirmesi beklenir. Sosyolojide fert bazında, ödev ve sorumlulukların ayrılması durumu toplumsal cinsiyet kavramı ile karşılaşılır. Toplumbilimsel kriterlerle incelenen destanlarda kız çocuğun en önemli rolü annesini örnek alarak yetişmekken ikinci ödevi genç kızlığa geldiğinde münasib bir bahadır ile yaşamını birleştirmektir. Yaşam birlikteliğinde yeni nesilleri dünyaya getirmek, onları büyütmek, çıkmaza düşüklerinde onlara yol göstermek gibi vazifeleri vardır. Kadın elbette sadece ev işlerinde maharet gösteren, bilgeliği ve akıyla etkin olan bir birey değildir. Kadın bahadırılığıyla kimi zaman da kurtarıcı rolüne bürünür. Anlatıların ekseriyetle bel kemiğini oluşturan birey ise erkek çocuktur, onun olması lüzumludur. Onun olmaması aileye özellikle de babaya elem verirken, varlığı baba için iktidarın devamı anlamındadır ve büyük bir övünç meselesidir. Çocuksuzluk temi hemen tamamen erkek çocuk üzerinden işlenir. Çocuk sahibi olabilmek adına çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. Çocuğun dünyaya gelmemesi olay akışının başlamasına engeldir ve toplum için sonun habercisidir. Erkeğe toplumun yükledikleri ise şunlardır: Bir kahramanlık neticesinde ad alma, yurduna ve halkına düşman olanları bertaraf etme, kaosu düzene çevirme, eş adayı için rakipleri yahut engellerle mücadele etme; ailesini, eşini ve çocuklarını, namusunu gözetme ve koruma, nihayetinde ise bir baba olarak iktidarını varisine devretme. Bu makalede, temelde bahsi geçen bireyler üzerinden varyant ve bilinirlik açısından

¹ Öğr. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, matasever@kilis.edu.tr

geniş bir coğrafyaya yayılan Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Köroğlu anlatıları Türk kültüre de esas alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Kağan, Dede Korkut, Köroğlu, toplumsal cinsiyet, roller.

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, bir kültürün cinsiyete attığı görevleri ve etkinlikleri (Kottak, 2008:443); kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içerir (Yaşın Dökmen, 2012:20); belirli bir statünün gerektirdiği görevleri yapma ve onun ayrıcalıklarından ve haklarından yararlanma biçimi (İçli, 2008:98) olarak da tanımlanan toplumsal cinsiyet; erkekler ve dişiler arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklarla ilgili bir kavramdır (Giddens, 2013:505). Bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir (Rice, ?:20).

Kültürün her iki cinse ayrı ayrı veya birlikte yüklediği görev ve sorumluluklar ile her iki cinsin kültürel olarak ayırım noktasını gösteren toplumsal cinsiyet, bazı tanımlamalarda biyolojik temelli olarak görülmüşse de Giddens'a (Giddens, 2013:505) göre bireyin biyolojik cinsiyetinin sonucu olmak zorunda değildir. Söz konusu görüşü destekler mahiyette bir açıklama getiren Dökmen, toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkma nedeni olarak kadın ve erkek arasındaki farklılıkların biyolojik süreçlerden ziyade sosyal süreçlere bağlı olduğunu işaret etmektedir (Yaşın Dökmen, 2012:23).

Toplumun veya kültürün farklı cinslere yüklediği roller, insan toplulukları arasında zaman ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Bunun nedenleri arasında Kottak ekonomiyi ve siyasal durumu önceller. Ona göre bu iki kavram iş bölümünü, ayırımı veya eşit dağılımı ortaya çıkarır (Kottak, 2008:461-462). Toplumlardaki kültürel ayırım kadın ve erkekte; kadınsı kimlik, erkeksi kimlik veya androjeni cinsel kimliğin de oluşmasına yol açar.

Bu makalede eril ve dişil fertlere toplumun yüklediği vazifeler ve onlardan beklenen davranış örüntüleri anlamına gelen toplumsal cinsiyete Türk ailesi özelinde dört temel birey ekseninde bakılacaktır.

Anne

Divânu Lugâti't-Türk'te "ana, ebe" (Ercilasun, Akkoyunlu, 2015:550-632); Altay sahasında "ece" (Dilek, 2008:541-563) ile karşılanan annenin başat rolünü, Namık Kemal'in şu sözleri Türk destanlarında da göstermesi açısından önemlidir: "İnsanı peder hâsıl eder, kâbile doğurtur, vâlide besler..." Zihinlerde yer edinen fikir bu olsa dahi; analık görevi, Türkler arasında kadına büyük değer sağlamış, destanlar onu ilâhi bir varlık, bir dişi Tanrı gibi düşünmüşlerdir (Demirel, 1995:87). Bu düşünüşün sebebini Gökalp, şöyle açıklar: "Eski Türk medeniyetinde kadınların yüksek hukuka mâlik olması mâderi batınının Türklerde uzun müddet devam etmesinin neticesidir." (Gökalp, 1982:239). Kadın evi çeviren, evin düzenini sağlayan, kocasına hizmet eden, çocuklarını büyüten ve misafirini en iyi şekilde ağırlayan bir aile üyesidir (Uçar, Doğruer, 2016:94-107). Kadın yahut anneyi sonuç olarak yücelten toplumsal bakış destan metinlerine fazlasıyla yansır, anne maddi ve manevi meziyetleriyle aileyi içten ayakta tutan, sosyal hayatın önemli bir figürü haline gelir.

Oğuz Kağan Destanı'nda kadınlara anne olarak biçilen rol, çoğunlukla sadece erkek çocuk dünyaya getirmek, onları beslemek ve eşlerini bu yolla mutlu etmektir; kısa da olsa

bahsi geçen birçok kadının ismi dahi destanda yer almaz. Annenin görevi ileride iktidarı eline alacak, yönetici vasıflı, kudretli çocuklar yetiştirmektir; bu görevi yerine getiremeyen kadın ailesinin yanına gönderilmektedir. Bunun tek istisnası Yuşu Hoca'nın eşi ile Buqra Han'ın eşi Bayır (Babe(ü)r) Hatun'dur. Bu kadınlar eşlerine ve çocuklarına akıl veren iki annedir. Bayır Hatun, yönetim işlerinde de karar mekanizmasında yer alan, hüküm veren birisidir.

Uygur harfli Oğuz Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın annesi Ay Kağan (Pelliot, 1995:9-10) destanın sadece girişinde:

“Aydın oldu gözleri, renklendi, ışık doldu

Ay Kağan'ın o gündü, bir erkek oğlu oldu.” (Ögel, 2014:131) şeklinde bir erkek çocuğu olan ve bundan mutluluk duyan birisidir. Hemen devamında ise Oğuz Kağan annesinin sütünü sadece bir defa içer:

“Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,

İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü!” (Ögel, 2014:131).

Bayat, Oğuz'un annesinin döşünü bir defa emip, sonra çiğ et yemesini Tanrı'nın verdiği misyonu yerine getirmenin başlangıcı sayar (Bayat, 2013:152).

Bu kısımdan sonra anneyi hiçbir yer ve rolde göremeyiz.

Oğuz'un eşlerinin vazifesi ise yalnızca Oğuz'a evlat vermektir:

“Gözler aydın oldu, üç oğlancık doğunca” (Ögel, 2014:133-134).

Reşideddin Oğuznamesi'nde, Oğuz'un annesinin rolü doğurmak ve doyurmaktır. Anne oğlunu emzirirken görülür, Oğuz üç gün üç geceden sonra emmez, annesinin üç gece rüyasına girer ve eğer Tanrı'ya inanmazsa sütünü emmeyeceğini söyler:

“Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrar ve itiraf et; üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil.” (Togan, 1972:17).

Oğuz Kağan'ın Irak-ı Acem tarafına seferi sırasında ordudan geri kalan bir kadın doğurur, eşi kadının sütü gelsin diye ona yiyecek bulur, orduya yetişince Oğuz'un buyruğunu dinlemedikleri için Oğuz kızar, kadın doğum yaptı diye geride kalınmayacağını bildirir ve onlara “ey kadın aç ve geri kal” anlamına gelen sözler söyler (Togan, 1972:45).

Ebulgazi Oğuznamesi'nde de anne Tanrı'nın birliği ve Oğuz'un yüce bir insan olduğunu pekiştirmek için sahneye çıkar, Oğuz Kağan'ın annesi oğlunu doğurur, rüya üzerine Tanrı'ya inanır ve Oğuz'u emzirir, destanda başka bahsi bulunmaz (Ergin, 1974:25-26).

Destanda Oğuz'un eşinin ona dört oğlan (destanın devamında oğulları altıya çıkar) verme dışında bir rolü yoktur, adından dahi söz edilmez (Togan, 1972:26). Ebulgazi Oğuznamesi'nde de durum böyledir, hatta burada doğum bile görülmez.

Kıl Barak kavmiyle mücadele zamanlarında Oğuz Kağan savaş yerinde kadınların doğum yapmalarını yasaklar, Oğuz'un ölen bir askerinin eşi oğlunu ağaç kovuğunda dünyaya getirir. Benzer bir durum Oğuz'un Irak-ı Acem'e seferi sırasında da yaşanır, burada kadının sütü gelsin diye baba yiyecek bulur (Togan, 1972:26,45).

Yuşu Hoca, Kara Sülük'ün babası olarak destanda defalarca yol gösterici rol üstlense de annesinin bahsi sadece Oğuz'un vefatından önceki kısımda geçer; burada annesinin de bir yardımcı olduğunu görürüz:

“Babasının öğrettiği tedbirlerin hepsini Oğuz’a arz etti; ayrıca annesinden öğrendiklerini de anlattı.” (Togan, 1972:48).

Tuman Han’ın eşi ona bir oğlan vererek onu sevindirir, başka bir rolü bulunmaz (Togan, 1972:59-60; Ergin, 1974:62).

Buqra Han’ın eşi Bayır Hatun destanda ismi zikredilen ilk annedir ve sadece Buqra Han’a üç oğlan vermekle yetinmeyip toplumda önemli idari görevleri ifa eden bir anne olarak karşımıza çıkar:

“Her üç oğlunun da annesi olan Bayır Hatun adında gayet akıllı, bilgili ve iş bilir bir hatunu vardı. Memleket işleri hakkında da çoğu zaman o hüküm verirdi.” (Togan, 1972:64).

Bu hanım Ebulgazi’de Babür (Baber) olarak geçer aynı özelliklere haiz bir kadındır (Ergin, 1974:67-68).

Arsarı Bay’ın kızı Mama güzel olduğu halde, eşi Koma Bey’e bir çocuk veremeyince, Koma Bey Mama’nın kardeşlerine haber yollar ve kardeşleri gelip Mama Bike’yi götürürler (Ergin, 1974:65).

Dede Korkut Boyları’nda, iffet ve sadakatin, aklın, cesaretin, yiğitliğin, sağduyunun, sabrın, birleştiriciliğin de sembolü olan kadın (Yücel Çetin, 2011:330); ilk vazife olarak kocasına çocuk vermek durumundadır; aksi halde toplum bu durumu, Tanrı’nın da çocuğu olmayanları kınadığı düşüncesiyle, hor görmektedir. Çocuğu olmayan çiftler çeşitli pratikler ile bunu temin yoluna gitmektedirler. Kız çocuğunun özellikle yetiştirilmesinden ve ahlâkından anne sorumludur; çünkü kız, annesini örnek alacaktır. Annenin bir görevi de çocuğu beslemek ve onu büyütmektir; ayrıca anne, oğlunun veya eşinin başına bir kötülük geldiği zaman matem tutar. Bunlar temel olarak görünse de anne, Dede Korkut’ta çocukları, ailesi ve namusu için savaşır, onun için şifa olur; oğlunun ilk avında veya düşman elinden kurtulup döndüğünde büyük ziyafetler verir, toy düzenler, oğlunu evlendirir.

Kız çocuğunu yetiştirmek annenin sorumluluğudur, kız annesini örnek alır, doğan çocuğun kime ait olduğu bilgisi annededir ve çocuğu emzirmek yüce bir vazifedir ve emziren anne bahtlı, talihli addedilir:

“Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz.”

“Oğul kimden olduğın ana bilür.”

“Ağ südin toya emzürse ana görklü.” (Ergin, 2014:74-75).

Bu yetiştirme ve bakım işini bazen anne kendisi yerine bebeğini dadılara vererek sağlar. Dadıların bariz bir işlevine rastlamayız, isim olarak zikredilir (Ergin, 2014:122,123,149); sadece üç yerde saklama, emzirme, sütanne vazifesi ve beşikte sallama işlevleri görülür:

“Oğlançuğımı dayalara virdi saklatdı.” (Ergin, 2014:81).

“Aruz Depegözi aldı ivine getürdi. Buyurdi, bir daya geldi. Emçegini ağzına virdi.” (Ergin, 2014:208).

“Mere kafirler bu arabayı bişigüm sandum, sizi yamru yumrı tadım dayam sandum.” (Ergin, 2014:234).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda, Boğaç Han’ın annesi oğlunu sadece doğurmak veya emzirmek rolüyle karşımıza çıkmaz, o aynı zamanda kocası Dirse Han’a ve oğluna akıl

veren, oğlu uğruna savaşı göze alabilen, oğlunu kurtarmak için fedakârlık yapmaktan kaçınmayan, onu saklayan akıllı, kahraman bir anne modeliyle görülür; yalnız annenin adı geçmez (Ergin, 2014:79-91).

Ayrıca annenin sütü oğlu için şifa vericidir, Hızır vasıtasıyla da bu düşünce din ile ilişkilendirilerek pekiştirilir:

“Oğlan anda yıkıldukda boz atlu Hızır oğlana hazır oldu, üç katla yarasın eliyle sığadı, sana bu yaradan korhma oğlan ölüm yokdur tağ çiçeği anan südiyle senün yarana melhemdür...Oğlanun anası emçegin bir sıkdı südi gelmedi, iki sıkdı südi gelmedi, üçincide kendüye zarb eyledi, katı toldı, sıkdı süd-ile kan karışık geldi... Oğlanun kırk günde yarası onaldı, sapa sağ oldu.” (Ergin, 2014:88-90).

Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy'da, Burla Hatun oğlunun ve kendinin canı pahasına da olsa kocası Salur Kazan'ın namusunu korumaya çalışır; öncesinde ise, Burla Hatun'un ağzından, bir vazifesinin de çocuk yetiştirmek olduğu duyulur; yalnız burada tem olarak namusuna halel getirmeme daha baskındır (Ergin, 2014:106-107).

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek tutsak oluncaya kadar annesinden bahis yoktur, anne aktif değildir, acısını sürekli dile getirir, gerdek gecesinde sonra oğlunun esir edildiğini duyan anne karalar giyer, saçını yolar, yüzünü yırtar (Ergin, 2014:130).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Burla Hatun oğlu Uruz'un ilk avı diye toy düzenler:

“Oğlançuğumun ilk avıdır, kanlu Oğuz biglerin toylayayım.” der.

Uruz'u avdan dönenlerin içinde göremeyince oğlu için yaptığı evlilik plânlarını da ağıdına katar, burada anne oğlunun maksadına erişmesi için çaba gösterecektir, maksattan kasıt gerdektir:

“Ala gözlü gelin alam dir idüm

Kara yirde ağ otağlar dikem dir idüm

Yorıyubanı oğulu ulu gerdeğe kiçürem dir idüm

Murad ile maksuda irgürem dir idüm.” (Ergin, 2014:166).

Oğlunun gelmediğini görünce yas tutar, Kazan Bey'e mühlet verir (Ergin, 2014:162-167).

Kazan Bey oğlunu kurtarmaya gider, Burla Hatun dayanamaz atlanır, silahlanır, yanına kırk ince belli kızı da alıp peşinden gider, oğlunu kurtarmak diler, oğlu için kâfirle savaşır:

“Boyu uzun Burla Hatun Kara tuğın kafirün kılıçladı, yire saldı.” (Ergin, 2014:173-176).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda annenin rolü çocuk dünyaya getirmek, emzirmek ve büyütmeştir:

“Oğul oğul ay oğul

Tokuz ay tar karnumda götürdügüm oğul

Tolma bişiklerde beledügüm oğul

On ay diyende dünya yüzine götürdügüm oğul

Tolap tolap ağ südümi emzürdügüm oğul.” (Ergin, 2014:182).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu’nda, Segrek’in annesi, oğlunun ağabeyini düşmanın elinden kurtarmak için çıkacağı yolculuktan vazgeçirmeye çalışır (Ergin, 2014:227). Boy’un diğer kısımlarında anne görünmez.

Köroğlu Destanı Maraş metinlerinde, yiğit doğuran anneye uzun ömürler dlenir:

“Yiğidi doğuran ana bin yaşa.” (Boratav, 1984:175).

Baba

Destanlarda erkek çocuğun büyümesinde en aktif rolü oynayan baba, bir hedef üzerine hayatını daima şekillendirir. Bu bazen toplum eksenli olurken bazen ailesi ile ilgili daha özel bir durum olabilir. Çobanoğlu, ulvi ideal uğruna mücadele gösteren kahramanın yer aldığı anlatının konusu için şunları söyler: Bir bireyin, ailenin veya topluluğun şahsında top yekün bir toplumun kendini üzerine inşa etmek istediği değerler adına giriştiği bir varoluş mücadelesi Türk epik destan geleneğinin ana çekirdeğini teşkil eden temadır (Çobanoğlu, 2011:113). Ona göre başkahramanın yolculuğa çıkmasının amacı veya sonucu, düşmanlarla veya kötü güçlerle savaşması, evini, ailesini ve eşini korumaktır (Çobanoğlu, 2011:115). Baba kelime olarak ise Divânu Lügâti’t-Türk’te aba (Ercilasun, Akkoyunlu, 2015:538), Altaylarda ada (Dilek, 2008:541-563) biçiminde kullanılır.

Oğuz Kağan Destanı’nda, baba soyun devamının güvencesi olan erkek çocuğa sahip olmalıdır, erkek çocuğu olunca buna çok sevinir, toy düzenler, gücünü korumak ve iktidarının devamı için çocuklarının iyi yetişmesini ister, onlardan çeşitli kahramanlıklar bekler, çocuklarına devlet yönetimiyle alakalı ve giriştikleri güç durumlardan çıkmak için akıl verir, sözünün dinlenmesini ister; ülkeyi, mülkünü ve yönetim haklarını oğullarına miras bırakır.

Uygur harfli Oğuz Destanı’nda Oğuz Kağan’ın babası Ay Kağan (Pelliot, 1995:9-10) destanın sadece girişinde:

“Ay dım oldu gözleri, renklendi, ışık doldu

Ay Kağan’ın o gündü, bir erkek oğlu oldu.” (Ögel, 2014:131) şeklinde bir erkek çocuğu olan ve bundan mutluluk duyan birisidir. Bu satırlar dışında ondan bahsedilmez.

Oğuz destanın başlarında bir yiğittir, iki eşi olur bunlardan üçer çocuğu olur; ama babalık vasfı ön plânda değildir, sadece ikinci eşinden olan çocukları için toy verir daha sonra bir devlet adamı olarak karşımıza çıkar, halkı ve devleti için mücadeleler verir (Ögel, 2014:131-145).

Soyun devamlılığı da destanda önemlidir, Uluğ Türük gördüğü rüyasını yorarken Oğuz Kağan’a:

“Tanrım, bağışlayıver! Oğuz Kağan soyuna!” (Ögel, 2014:143) diyerek soyun devamlılığı adına dua alır.

Reşideddin Oğuznamesi’nde, Kara Han gücünü koruma ve oğluna devretme isteğindedir. Yalnız Oğuz’un dinini değiştirdiğini duymasıyla ona düşman olur, onunla savaşır ve savaşta ölür (Togan, 1972:17-19). Ebulgazi Oğuznamesi’nde Oğuz yine inanç sebebiyle babası Kara Han ile karşı karşıya kalır, savaş olur, babası Kara Han savaşta kimin attığı belli olmayan bir okla başından vurulup ölür (Ergin, 1974:29).

Oğuz Kağan bir baba olmaktan çok sürekli seferlere çıkan, komşu vilayetlere elçiler gönderen, kendisine itaat edeni dost tutan, kendisine baş eğmeyenleri düşman tutup savaşan, bir hükümdardır. Mert bir hükümdar, iradeli, dediğini yapan bir devlet adamıdır. Hükümdar bir baba olma görevini yerini getirir vefatından önce de ülkeyi oğulları arasında paylaşır. Düşmanlarını ansızın basmak onları mağlup etmek dahi ona göre değildir, kendisine âsi olan kavimlere ve ülkelere saldıracağına dair elçiler gönderir (Togan, 1972:26-49). Ebulgazi de durumu böyle aktarır (Ergin, 1974:29-42).

Oğuz Kağan'ın Irak-ı Acem tarafına seferi sırasında ordudan geri kalan bir kadın doğurur, eşi kadının sütü gelsin diye ona yiyecek bulur ve orduya yetişirler, erkeğin görevi görüldüğü üzere ailesini korumak ve yaşatmaktır (Togan, 1972:45).

Yuşu Hoca yaşlı ve bilge bir babadır, oğlu Kara Sülük'e verdiği akıllarla Oğuz Kağan birçok işin üstesinden gelir (Togan, 1972:23-24,26-28,43-44).

Arslan Han bir babadan çok padişah olarak karşımızdadır. İki oğlu vardır (İlarslan, Mahmud) ancak oğullarının herhangi bir işlevi görülmez (Togan, 1972:70).

Dede Korkut Boyları'nda erkek çocuk sahibi olmak isteyen bunun için aç doyuran, çıplak giydiren, borçluyu borcundan kurtaran, ziyafet veren, dua alan; çocuklarına eş bulan, onları evlendiren; ailesini, namusunu, oğlunu korumak ve kurtarmak için çaba gösteren; aile bireyleri için üzülen, yas tutan; onları selamette görünce toy düzenleyen bir baba profili sergilenir. Baba erkek çocuğun yetişmesinde toplumsal bir rol ifa eder. O, oğlunun önünde iyi bir örnek olmalıdır; zîrâ oğul babasının izinden gidecektir. Bu baba, erkek çocuk için ayrı bir gayret sarf eder: evladı yiğitlik gösterince ad alması için toy düzenler, oğluna en eşsizlerinden savaş aletleri temin eder, oğlu düşman elindeyse kurtulması için canını dahi ortaya koyar, kurtulunca köle ve cariye azat eder, oğluna kız bulup düğün yapar, başarıları neticesinde yönetme yetkisi ve taht verir, mirasını devreder.

Erkek çocuk öncelikle toplumsal ahlâkı babasından öğrenir. Ahlâk fikriyatı, babayı örnek bir kişi, rol model olmaya zorlamaktadır. Babanın alınının ak olması önemli bir durum olarak gösterilir, yalnız hangi şartlarda bu durumun vaki olacağı bildirilmez:

“Oğul atadan görmeyince sufra çekmez.”

“Dulumından ağarsa baba görklü.” (Ergin, 2014:74-75).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Dirse Han oğluna gösterdiği kahramanlık neticesinde beylik ve taht verir (Ergin, 2014:83).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan bir baba ve bey olarak evini kurtarmak için mücadele verir, ailesinin durumunu Karaçuk Çoban'dan öğrendiğinde çok üzülür:

“Çoban böyle diğec Kazan ah itdi, akli başından gitdi, dünya âlem gözine karangu oldu.” (Ergin, 2014:103).

Burada ev semboliktir, evden kasıt ailedir, asıl kurtarmak istediği öncelikle annesi (Ergin, 2014:110) daha sonra eşi Burla Hatun ve oğlu Uruz'dur; hatta bunun gerçekleşmesi halinde Karaçuk Çoban'a onu bey ahırcısı yapma sözü verir; ailesini kurtarmak için bir çobandan yardım aldı şeklinde kınanmamak için Karaçuk Çoban'ı ağaca bağlar, çoban ağacı yerinden söker, onunla birlikte savaşmaya gider, kardeşi Kara Göne ve diğer beylerin de yardımıyla ailesini kurtarır, Karaçuk Çoban'a verdiği sözü tutar (Ergin, 2014:105-115).

Şöklü Melik'in elinden ailesini ve yurdunu kurtarması şerefine büyük bir toy verir, ziyafet yedi gün yedi gece sürer. Oğlu Uruz'un başı için kırk köle, kırk da cariyeye azat eder (Ergin, 2014:115).

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Pay Püre Bey, oğlu Bamsı Beyrek için bezirgânlarına savaş ve av teçhizatı aldırır, yolda bezirgânlar tutsak olurlar, Bamsı Beyrek'in bezirganları kurtardığını duyan baba oğluna isim verilmesi için toy düzenler. Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek ile söyleşir, söyleşmede oğlunun evlilik çağının geldiğini anlar, oğlu için Banı Çiçek'i ister. Yalnız Banı Çiçek'in kardeşi Delü Karçar kardeşini isteyen öldürür. Oğuz beyleri bir araya gelir, Dede Korkut'un istemesine karar verirler, Dede Korkut uzunca bir mücadele sonunda Delü Karçar'ı alt eder. Delü Karçar kız kardeşi için bin aygır, bin deve, bin koç, bin köpek, bin de pire ister. Pay Püre Bey bunlardan üçünü kendisi halleder, ikisini de Dede Korkut'tan ister, kızı alan Pay Püre Bey oğlu Bamsı Beyrek'i evlendirir. Beyrek kâfirin eline esir düşünce bezirgânlarına oğlunu aratır, buldurur, kurtulmasını sağlar, oğul hasretinden gözleri görmez olmuştur, Beyrek'in kanını gözüne sürünce iyileşir (Ergin, 2014:117-151).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Salur Kazan oğluna bakıp ağlayınca Uruz sebebini sorar, Kazan Bey baş kesip kan dökmediğini, kahramanlık göstermediğini, yarın ölürse tacını tahtını oğluna vermeyeceklerini söyler. Uruz ise Salur Kazan'a oğula babanın örnek olacağını, yol açacağını söyler:

"Hüneri oğul atadan mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan mı öğrenür, kaçan sen meni alup kafir serhaddına çıkardun kılıç çalup baş kesdün, men senden ne gördüm ne öğrenem." (Ergin, 2014:154-156).

Oğlu tutsak olan Kazan Bey oğlunu kurtarmak için kâfir ellerine gider, oğluyla söyleşir, Uruz onu geri döndürmek için çabalar, Kazan Han oğluna onu öyle bırakmayacağını, bırakıp da namusuna hâlel getirmeyeceğini söyler:

"Menüm namusum kanda vara oğul." (Ergin, 2014:167-171).

Kazan Bey, oğlu için vuruşur, gözünden yaralanır, Oğuz Beyleri ve eşi Burla Hatun yardımına yetişir, Kazan Han oğlunu kâfirin elinden kurtarır, toy verir, oğlunun başı için; kırk kul, kırk da cariyeye azat eder (Ergin, 2014:172-176).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kanlı Koca soyunun devamlılığını sağlamak için oğlunu evlendirmeyi ister:

"Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözüm görür iken oğul gel seni ivereyim." (Ergin, 2014:184-185).

Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'ya Trabzon Tekürü'nün kızını bulur, yalnız kızı almak isteyen, üç canavarla mücadele etmelidir: aslan, boğa, buğra. Bunu oğluna gelip iletir. Oğlunun gidip yitmesini istemez, vazgeçirmeye çalışır. Kan Turalı vazgeçmez, gider, mücadele edip Selcen Hatun'u alıp döner, Kanlı Koca oğluna düğün yapar, toy verir:

"Gök ala görklü çemene çadır dikdi. Atadan aygır devedan buğra koyundan koç kırdurdu. Düğün itdi, kalın Oğuz biglerin ağırladı." (Ergin, 2014:185-198).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil ailesini korumak için oğlu Emren'den Oğuz beylerini çağırmasını ister, aksi takdirde esir düşecekler ve yurdu dağılacaktır:

"Ağ alınlu Bayındır Hanun divanına dünin vargil

Ağız dilden Bayındıra selam virgil
Bigler bigi olan Kazanun elin öpgil
Ağ sakallu babam bunlu digil
Elbetde ve elbetde Kazan Big mana yetiştün didi digil
Gelmez olsan memleket bozulup harab olur
Kızum gelinüm esir gitdi bellü bilgil.” (Ergin, 2014:220).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu’nda, Uşun Koca oğlu Segrek’in ağabeyi Egrek’i kurtarmaya gitmesini engellemek için yavuklusuyla evlendirir; fakat yine de engel olamaz. Segrek babasının elini öpüp duasın alıp ağabeyini kurtarmaya gider, Egrek’i kurtarır, dönerler, Uşun Koca Egrek’e de bir kız alır, büyük bir toy düzenler (Ergin, 2014:227-233).

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy’da, Kazan Han kâfir ile söyleşirken, kendini övmenin yiğitlik olmadığını söyler, halkı, ailesi ve dini için savaştığını belirtir.

Salur Kazan burada arkasında bir oğul bırakmıştır, bir köküm var diye onunla öğünür ve temennide bulunur:

“Kalın Oğuz ilinde bir oğlum var Uruz adlu

Bir kartaşum var Kara Göne adlu

Yeniden toğanunu dirgürmeyeler.” (Ergin, 2014:236-239).

Kazan Han’ı, oğlu Uruz, kardeşi Kara Göne ve Oğuz beyleri gelip kurtarırlar, Kazan Han Oğuz’da çadır kurdurup ziyafet verir (Ergin, 2014:239-243).

Köroğlu Destanı’nda Deli Yusuf oğlu Köroğlu için, Köroğlu da kendi oğlu Ayvaz için; canını feda etmekten çekinmez. Babalar oğullarını kurtarmak için mücadele eder, onlara savaşmayı öğretir, kız bulur, onların evlenmesine vesile olur. Baba oğlu tutsak kalınca ya da vefat edince çok üzülür (Boratav, 1984:143-224).

Köroğlu bir baba olarak oğlu Ayvaz’a, bazı rivayetlere göre Hasan’a, kız bulur:

“Üç güzel getürdüm Han Ayvaz için.” (Boratav, 1984:177).

Ona söz vermiştir, kız alıp düğün yapmayı diler:

“Beyler ıkrarım var vadim Hasana

Sol böğrüne eğri kılınc asana

Bir kız alıp gelmek ister bu gönül

Düğün çalıp vermek ister bu gönül.” (Boratav, 1984:184).

“Dinleyin ağalar şu Bezirgânı

Hasan için gittik emmim kızına.” (Boratav, 1984:194).

Kız Çocuk/Genç Kız

Türk toplumunda kadının iki temel vasfı analık ve kahramanlıktır. Kadın erkeğin bütün işlerinde faal durumdadır. Erkeğin bulunmadığı zamanlarda kocasından yahut erkek kardeşinden aldığı kuta dayanarak devlet işlerini yönetebilmekteydi. Öyle ki toya başkanlık yapmak, yabancı elçileri kabul etmek ve yurdun geleceği hakkında önemli

kararlar alabilmek gibi yetkilere haizdi. Sadece siyasi değil adli bazı işler de onun kontrolü altında olabiliyordu (Genç, 2009:21-25). Bütün sosyal, siyasi ve ekonomik faaliyetlere katılabilen kadın toplumun merkezinde hayata tabi olmaktan ziyade onu yönlendiren bir role sahipti.

Türk destanlarındaysa kadın tipler, merkezi kahramanın yanında yer alan, tehlikeli durumlarda onlara yardım eden, hatta zaman zaman Bamsı Beyrek ve Kanturalı Boyları ile Manas Destanı'nda olduğu gibi, kahramanlarla birlikte at çapan, yay kuran, güreşen ve savaşan ama hep ikinci plânda olan tiplerdir (Özkan, 1992:298). İkinci plâna itilmişlik olsa dahi; kutsal aile kavramını ve ailede kadınların ne kadar değerli olduğunun ilk örneklerini destanlarda görürüz (Seyidoğlu, 1991:400).

Oğuz Kağan Destanı'nda kız çocuk geri plândadır, bahsi hemen hiç bulunmaz, kızın soyundan gelen çocuklar da geleneksel bir bakışla farklı ve faydasız kabul edilir. Sadece Ebulgazi'de Oğuz ilinde beylik yapmış kızların babaları ve eşleriyle birlikte isimleri verilir, bu kızlarla ilgili destanda herhangi bir bahis bulunmaz.

Uygur harfli Oğuz Destanı'nda, Reşideddin Oğuznamesi'nde ve Ebulgazi Oğuznamesi'nde kız çocuk yer almaz.

Ebulgazi Oğuznamesi'nde kız çocuktan gelen soyun erkek çocuktan olan soydan bariz bir şekilde ayırt edildiğini görürüz. Köl Erki Han torunu Kanlı Yavlı kendisinden tahti isteyince:

“Ey kızım oğlu, kızdan olanın dostluğu olmaz diye işitmişim. Evvelce geçenlerin sözlerini yalan çıkarmadın, dedi.” (Ergin, 1974:64).

Destanda son bahiste Oğuz ilinde beylik yapan kızların sadece isimleri verilir, bu yedi kız şunlardır: Altun Közeki Sundun Bay'ın kızı ve Salur Kazan Alp'in karısı Boyu Uzun Burla Hatun; Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bik'in karısı Barçın Salur; Kayı Bay'ın kızı ve Çavuldur Bala Alp'in karısı Şabati; Kondı Bay'ın kızı, Biyeken Alp'in karısı Künin Körkli; Yumak Bay'ın kızı, Kalkın Konak Alp'in karısı Künin Körkli; Alp Arslan'ın kızı, Kestan Kara Alp'in karısı Kerce Buladı; Kınık Bay'ın kızı, Dudal Bay'ın oğlu Kımaç'ın karısı Kugadlı (Ergin, 1974:97).

Dede Korkut Destanları'nda kadın, Türk toplumu hayatında erkeğe yakın hatta onunla her yönden ortak bir hayat sürer: At biner, silah kullanır, kısacası erkek kadar savaş gücü olan bir kadındır (Demirel, 1995:89). Buna rağmen kız çocuk erkek çocuktan genellikle geri plândadır. Toylarda kurban edilen hayvanların dahi makbul olanının dişi değil erkek olması çok manidardır. İnan, bu çıkarımı genelleyerek: “Türk kavimlerinin anane ve âdatına dair toplanan bütün materyellerden görülüyor ki, âyin ve merasimde yalnız erkek hayvan makbûldür.” (İnan, 1998b:267) sonucuna varır. Kızlar üzüntü veren olaylar sonucu ak çıkarıp kara giyerler, ak otağdan kara otağa geçerler, yüzlerini yırtar, saçlarını yolar, yas tutarlar. Boylar'da savaşçı özelliklere sahip iki kız vardır; Banı Çiçek, Selcen Hatun; eşleri için mücadele verir, ava çıkar, at biner, ok atar, kılıç kullanırlar. Herhangi bir iş vaki olacağı zaman kızlara öncelik de tanınır.

Kız yenilgiyi veya olumsuz sonucu nitelendirmek için de kullanılır, tam tersi anlamda ise muzafferiyeti, olumlu sonucu ise erkek karşılar, Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Delü Karçar ile mücadeleden gelen Dede Korkut'a Pay Püre neticeyi cinsiyet üzerinden sorar, Dede Korkut ise galibiyeti aktaracak biçimde cevap verir:

“Dede oğlan mısın kız mısın?”

“Dede oğlanam didi.” (Ergin, 2014:127).

Bu kısma atıfta bulunan Gökyay, konuyla ilgili şunları söyler: Kız ve oğlan çocuk toplumunda ayırt edilmemekle birlikte oğlan çocuklarının kızlardan üstün tutulduğu bellidir. Oğlan çocukların “iyi haber, muştı” kız çocukların ise “kötü haber” anlamına geldiğini bile görürüz (Gökyay, 2007:1086).

Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu’nda, Bayındır Han’ın buyruğunda, kız çocuk erkek çocuktan daha aşağı yahut farklı bir konumda zikredilir:

“Oğlı olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun.” (Ergin, 2014:78).

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda, Pay Püre’nin kız çocukları geri plândadır, sadece kardeşleri Bamsı Beyrek tutsak olunca arkasından yas tutar, ağlarlar. Babaları veya anneleriyle de bir ilişkileri söz konusu değildir. Bamsı Beyrek’in eşi Banı Çiçek savaşçı bir kızdır, eşi Bamsı Beyrek ile evlenmeden önce onunla mücadele eder, ata biner, güreşir, ok atar (Ergin, 2014:130-142).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu’nda, Selcen Hatun savaşçı, at binen, kılıç kullanan, ok atan, ava çıkan bir kızdır:

“Meger Tırabuzan tekürinün bir azim görklü mahub kızı var idi. Sağına solına iki koşa yay çeker idi. Atduğı oh yire düşmez idi.” (Ergin, 2014:185).

“Kalkubanı yirümden turur idüm

Yilisi kara kazılık atuma biner idüm

Babamun ağ ban ivinden çıkar idüm

Arku Bili Ala Tağı avlar idüm

Ala geyi sığın geyik kovar idüm.” (Ergin, 2014:198).

Selcen Hatun ile Kan Turalı birbirlerini sınarken, Kan Turalı Selcen Hatun’a önce hamle yapması için uyarır, kızın önceliğine değinilir:

“Kızların yolu evveldir evvel san at.” (Ergin, 2014:197).

Köroğlu Destanı’nda kız çocuk hiç yer almaz (Boratav, 1984:143-224).

Erkek Çocuk/Genç Erkek

Kabaklı, bir yazısında; millet, nasıl bir kahraman, nasıl bir baht, hangi hedefler, ne gibi arzular istemiş ve beslemişse, onları destanlarında gerçekleştirir (Kabaklı, 1985:6) ifadesini kullanır. İşte bu ülkelerin, ideal hale gelmesini sağlayıp gerçekleştiren kahraman da anlatılardaki erkek çocuğun umumiyetle ta kendisidir.

Erkek çocuk destan geleneğindeki tiplerden birisi olan alp/alperen, başkahraman, tipinin ideallerini üzerinde taşımak için doğar. Çobanoğlu’na göre bu tip destan geleneğinin baştan sona bütünleyen en önemli süreklilik unsurlarından birisidir hatta birincisidir; ayrıca kahraman benmerkezcilikten uzak, toplum menfaatleri ve inanılan dünya görüşünün mefkûreleri için varlığını feda edebilen, istedik tüm özellikleri yansıtan tiptir (Çobanoğlu, 2011:101-102). Hayat döngüsü gereği baba, dede olacak bu başkahraman bütün ülküsünü, sıfatı ne olursa olsun yaşamının nihayetine dek devam ettirecektir.

Kağan olacak çocuk aslında bütün bir milleti kucaklayacak, hedeflenen yere ulaştıracaktır. Özkan’a göre, Türk tarihinde ve Türk devlet geleneğinde kağanların varlık sebebi daima mensub oldukları milletlerdir. Kağan millet için, millet de kağan için vardır (Özkan, 2009:242).

Oğuz Kağan Destanı'nda babanın tek varisi olan erkek çocuk erkin elde tutulması ve sürekliliği için bir teminattır, bu yüzden çok önemsenir, doğumu mutluluk verdiğinden ötürü ziyafet verilir. Erkek çocuğun çocukluk evresi ya hiç yoktur ya da çok kısa sürer, erkek çocuktan özellikle; bilgili ve hünerli olması, kahramanlık gösterip ad alması, ava çıkması, düşmanlarla savaşması, ailesini ve özellikle dinini, devletini koruması, yüceltmesi, babasının soyunu devam ettirmesi beklenir. Erkek çocuk kız çocuktan üstün tutulur, bu hayvan kurban etmeye dahi yansımıştır, dişi kurban yerine erkek daha makbul tutulur.

Kaplân'a göre de Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un hayatının başlıca merhaleleri, doğumu, gençliği, savaşları ve ölümüne yakın anları arka arkaya anlatılmıştır. Bu hayatın muhtelif anları arasında sıkı bir münasebet vardır. Onların hepsini birbirine bağlayan temel kavram, yiğitlik, kahramanlık ve cihangirlik fikridir. Bunların temelinde "kuvvet" ve "hareket" fikri vardır. Zaman, kuvvetin hareket haline gelmesidir. Oğuz'un zaman temposu son derece süratlidir (Kaplan, 1979:29).

Oğuz'un doğumu ise mutluluk verir, destanda geçen gözün aydın olması, renklenmesi ve ışık dolması bu sevince işarettir:

"Aydın oldu gözleri, renklendi, ışık doldu." (Ögel, 2014:131).

Oğuz Kağan Destanı'nda yeni doğan çocuk bir defa süt emip sonra çiğ et yemek ister. Bu olgu Türk milli kültüründen gelen değer gibi takdim edilir. Mitolojik semantiği Tanrıoğlu motifi ile ilgili olan, bir defa süt emmek, bir sıra Türk destanlarında hususi ile de arkaik destanlarda geniş yer tutar. Yakut, Tuva, Hakas, Altay destanlarında gökten atılmış ve ağaçtan, kayadan doğan destan kahramanları (aslında Tanrıoğulları) doğduğu gibi de ayaklanıp yürür ve kahramanlık gösterir (Bayat, 2013:149).

Oğuz tıpkı bahiste yer aldığı gibi, doğumundan itibaren bir kahramanda bulunması gereken özellikleri kendinde toplar. Annesinin sütünü bir defa içer, pişmemiş et, şarap ister, ansızın dile gelir, kırk günde yürür (Ögel, 2014:131). Yeme içme safhası yönüyle bakılacak olursa, Oğuz'un bebeklik evresi bir defa süt içmesi dışında yoktur. Kırk günde yürümesi, ansızın dile gelip konuşması onun bebeklik evresini neredeyse hiç yaşamadığını gösterir. Erginlenmenin bu denli süratli olmasını Kaplan, Oğuz'daki "yiğit olma ideali"ne bağlar (Kaplan, 1979:29).

Oğuz fiziksel olarak da güzel bir bebek olarak dünyaya gelir. Tasvirde Oğuz'un güzelliği yüzü, dudağı, gözleri, saçı ve kaşıyla perilerden üstün tutulur:

"Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi,

Kıpkızıl ağıziyle, ateş gibiydi benzi.

Al al idi gözleri, saçları da kapkara!

Perilerden güzel, kaşları var ne kara!" (Ögel, 2014:131).

Oğuz'un çocuklarının bebeklik evreleri destanda yer almaz.

Oğuz'un fiziksel durumu bir erkek çocukta olması gerekenin çok ötesindedir:

"Öküz ayağı gibi, idi sanki ayağı!

Kurdun bileği gibi, idi sanki bileği!

Benzer idi omuzu, tıpkı samurunkine!

Göğsü de yakın idi, koca ayıninkine!" (Ögel, 2014:131) ifadelerinin devamında at sürüleri gütmesi, ata binmesi kayda değerdir.

"Daha bu yaşta iken, çıkar avlara gider!" (Ögel, 2014:131) sözü aslında bir çocuk için yaptıklarının ve Oğuz'un özelliklerinin farklı olduğunu gösterir. Çocukluk evresi olağan değildir, bir kahraman yiğit gibi geçer.

Bu dönemin bitip gençliğine adım atması şu şekildedir:

"Geceler günler geçti, nice seneler doldu!

Oğuz da büyüyerek, bir yahşi yiğit oldu!" (Ögel, 2014:131).

Destanda insanları rahatsız eden bir gergedan vardır. Oğuz alp bir kişi olarak nitelendirilir ve bu gergedanı avlayabileceğini söyler:

"Oğuz Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,

Avlarım gergedanı, diye o yere vardı." (Ögel, 2014:132).

Oğuz gergedanı avlayarak ilk kahramanlığını gösterir (Ögel, 2014:132-133). Çocukluk safhası çok hızlı olan Oğuz'un gergedanı öldürme sahnesinin anlatımında zaman yavaşlar, bu yavaşlamanın nedeni ise onun cesur ve iyi bir avcı olduğunu gösterme isteğidir (Kaplan, 1979:30).

Gençlik döneminde onun alp bir kişi olmasının yanında bir toplumun önderi olduğunun/olacağına ilk işaretini gergedanı yakalayacağı zaman belinden çıkardığı hanlık altın kuşağında ve daha sonra da yurdu o canavardan kurtarmasında görürüz:

"Çıkararak belinden, Hanlık altın kuşağı" (Ögel, 2014:132).

"Öldürüp gergedanı, kurtardı yurdu Oğuz!" (Ögel, 2014:133).

Gergedan öldükten sonra onun bağırsağını yiyen bir sunguru da Oğuz Kağan avlar (Ögel, 2014:134).

Oğuz'un gençlik dönemi ve ihtiyarlayıncaya kadar olan dönem hep seferler ve savaşlarla geçer (Ögel, 2014:132-144).

Oğuz'un oğulları da ava çıkarlar ve Uluğ Türk'ün rüyası doğrultusunda avdan dönerler, babalarından kalan devletin varisi olurlar (Ögel, 2014:143-145).

Destanda Uruz Bey'in oğlu da vardır. O da Oğuz'a baş eğer, ona babasının koruması için verdiği şehri teslim eder ve bu fedakârlığı/kahramanlığı karşılığında beylik ve isim alır: Saklap (Ögel, 2014:137-138).

Reşideddin Oğuznamesi'nde Oğuz çok güzel bir bebek olarak dünyaya gelir; konuşması esas alınacak olursa bebekliği bir yıl sürer; yalnız güzellik tasviri yoktur. Babası Kara Han bu durumu şöyle ifade eder:

"Bizim kavim ve uruğumuzda bundan daha güzel bir çocuk dünyaya gelmemiştir." (Togan, 1972:18).

Ebulgazi Oğuznamesi'nde de Oğuz doğduğunda güzelliğiyle ön plâdadır, kıyaslama yapılarak yansıtılır:

"Güzelliği aydan güneşten fazla." (Ergin, 1974:25).

Oğuz Kağan doğumundan itibaren büyük bir insan olacağını işaretlerini gösterir:

“Oğuz’u Tanrı Taalâ anadan doğma veli yaratmıştı. Onun için gönlüne ve diline kendisinin adını getiriyordu.” (Ergin, 1974:27).

Oğuz Kağan’ın dili bir yılda açılıp konuşmaya başlar, bu çağdan itibaren gençliğe adım atar. Oğuz’un bebekliği ve çocukluğu ancak bir yıl sürer, bilgide ve kahramanlık göstermede ünü yayılır:

“Her türlü bilim ve hünlerde, ok atmada, kargı kullanmada, kılıç çalmada ve bilgi hususunda âleme ün alacak şekilde gelişme gösterdi.” (Togan, 1972:18).

Oğuz, babasıyla savaştan önce ava çıkar, babasının kendisine düşman olduğunu da eşi sayesinde avdayken öğrenir (Togan, 1972:18-19). Kendisine düşman olanlarla savaşır, babası Kara Han ve amcaları Kür Han ve Küz Han savaşta ölür. Destanda amcası Or Han’ın savaşta ölüp ölmediği anlaşılabilir, yalnız Moğolların nesli zikredilirken onların bu amcası ve diğer amcalarının soyundan geldiği söylenir (Togan, 1972:20).

Oğuz Han’ın çocuklarının çocukluk dönemi hiç anlatılmaz, tek cümle ile onlar bir anda büyürler:

“Oğuz’un da bir hatunundan dört oğlu olmuştu, onlar da büyüdüler.” (Togan, 1972:26).

Bu çocukların sayısı Gürcülerle mücadele kısmında altı olur; yalnız bunun aynı eşten mi olduğu, nasıl doğup büyüdükleri bilgisi yoktur. Oğuz Kağan’ın oğulları Gürcülerin üzerine yürür ve babalarının yanına başarıyla dönerler (Togan, 1972:32) Raqqa seferi bahsinde Tekür Han ile mücadele adına öncü birlik olarak gider, Tekür Han’dan gelen elçileri babaları adına kabul eder daha sonra savaşta Tekür’ü mağlup ederler (Togan, 1972:32-33). Frenk ve Rum diyarına yaptıkları seferde de elçileri kabul edip görüşmeyi babalarıyla yapmaları gerektiğini söylerler (Togan, 1972:36). Ebulgazi Oğuznamesi’nde oğullarının bahsi bu kadar tafsilatlı değildir, sadece Türkistan ve Endican’a giderler ve ava çıkarlar, sonrasında babaları ülkeyi onlara bırakır (Ergin, 1974:34-42).

Tuman Han’ın oğlu Qayı Yavquy dedesi Köl Erki’den tahtı ister, burada açık bir şekilde tahta geçmek için kahramanlık göstermenin bir işaret olduğunu görürüz:

“Bu sözü benim daha önce bilmem, söylemem ve bilhassa senin diken ile birini ikiye biçtiğin gün tahtı sana vermem gerekti. Ama sen benden önce davrandın ve doğru söylüyorsun; ben ne diyebilirim ki.” (Togan, 1972:60).

Tuman Han’ın oğlu Yavlı dut kazığıyla bir adamın boynunu koparıp kahramanlık gösterir. Köl İrki Han’dan Reşideddin Oğuznamesi’nde olduğu gibi tahtı babası için ister (Ergin, 1974:63).

Qarı Tekin kendisine atılan iftirayı ortaya çıkarır, babası Buqra Han’ı düşmanlardan kurtarır ve iftiracı kadını cezalandırır (Togan, 1972:64-68). Ebulgazi’de cezalandıran kişi yine Buqra Han’ın oğlu Kuzı Tekin’dir (Ergin, 1974:68-71).

Destanda bir de gayri meşru çocuk vardır: Salur Kazan’ın annesi Çaçaklı İt Becene’nin tacizine uğrar ve ondan bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını İrek koyarlar. Bu yüzden itin adı Türkler arasında İrek ya da Sirek koyulur (Ergin, 1974:88).

Dede Korkut Boyları’nda da erkek çocuk sahibi olmak, babanın toplum karşısındaki saygınlığı sağlaması bakımından önemlidir. Erkek çocuk kız çocuktan daha değerli görülür. Bir baba için erkek çocuğunun olmaması ya da erkek çocuğu olup da kahramanlık göstermeyip babasının şanını yüceltmemesi üzüntü vericidir; bu nedenle

erkek çocuğun yapacağı ilk iş kahramanlık gösterip babasının adını yüceltip kendisine bir ad edinmesidir. Kahramanlık göstermesi, babasına da kendisine de Bayındır Han'ın ve toplumun yanında bir itibar ve yer kazandırır, baba oğluyla övünür; böyle olmayan oğula beddua edilir.

Boylarda kişi isimlerinin, en fazla gösterdikleri kahramanlık ile zikredilmesi (epitetler-tanıttıcı ifadeler), kahramanlık göstermenin ne denli önemli olduğu ve bunun toplum hafızasında, bireyin toplum tarafından kabulünde ön plâna çıktığı görülür (Başgöz, 1998:23-35).

Ad alıp kahramanlık gösteren çocuk için ikinci önemli vazife evlenecek kız bulmaktır. Kaplân bu durumu, Dede Korkut kahramanları da Oğuz Kağan gibi, azgın veya vahşi bir hayvanı öldürdükten sonra bir kız elde ederler, öyle anlaşılıyor ki, evlenme ile kuvvetli olma arasında da bir bağlantı vardır (Kaplan, 1979:30) şeklinde yorumlar. Zîrâ kahramanların alacakları kızı kendileriyle evlenmeye razı etmek için ilkin çetin savaşların altından kalkması gerektiği motifi, başka motiflerle birlikte Türk destan geleneğinde derin dal budak salmıştır (Gökyay, 2007:1050).

Duymaz, paralel bir düşünceyle ahlığın iki temel göstergesinden bahseder; birisi “baş kesip kan dökmek” tabiriyle ifade edilen gücün ve cesaretin ispatlanması, diğeri ise cömertlik; yani “açları doyurmak yalınları giydirmek” şeklinde sembolize edilen karakter özelliğidir (Duymaz, 2013:126).

Destanın başkahramanı olacak bireyin bunlar dışında; ava çıkmak, dini, ailesi ve yurdu için kâfirle mücadele etmek, savaştan kaçmamak, düşmandan korkmamak, sevdiği için ölümü göze almak, evlenmek, ata sözünü tutmak, babasının mirasını- tacını ve tahtını- hak edecek işler yapmak, ihanet etmemek, alçak gönüllü olmak asli görevleridir. Onun doğumu, isim alması, evlenmesi, düşmanla savaşması, ava çıkması, düşmandan kurtulması adına ziyafet verilir. Zarara uğraması veya vefat etmesi ise yasın habercisidir. Muhataplarını bir konuya inandırmak, onların zihninde şüpheye mahal vermemek için oğul başına yemin edilir, zîrâ oğul çok değerlidir.

Dede Korkut hikâyelerini Türk'ün öz benliğini yansıtan eserler olarak gören Gökyay, kahramanlar savaş içinde görünseler bile asıl özün yüksek bir ahlâka dayandığını söyler. Ona göre; soy-sop içinde, aile içinde kök salmış bir ahlâk, sağlam bir karakter, doğruluk, sözünün erini olma, gerektiği zaman kendini ortaya atma ve hiçbir sakıncayı düşünmeden kendini verme, kısacası insan olma, bu hikâyelerin her yerinde onun en belli çizgisidir (Gökyay, 1968:427).

Bütün kemalat özellikleri ile mücehhez kahramanın, boylarda göze çarpan ve onu en fazla mağduriyete uğratan zaafiyeti hiç şüphesiz uykusudur; zira uykudayken ailesini, yurdunu, halkını, ocağını kaybeder; esir düşer. Dede Korkut'ta bu durum veciz bir biçimde dillendirilir:

“Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelür-idi.” (Ergin, 2014:193).

“Meger hanum Oğuz bigleri yidi gün uyur-idi. Anun-içün küçüçük ölüm dirler-idi.” (Ergin, 2014:234).

Boylarda babasının adını sürdürebilen onun ismine leke çalmayan oğul ile kötü oğul arasında kıyas ve beddua vardır:

“Ata adını yoritmayan hoyrat oğul ata bilinden inince inmese yig, ana rahmine düşünce toğmasa yig. Ata adın yoridanda devletlü oğul yig.” (Ergin, 2014:74).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlu meydanda bir boğayı öldürerek kahramanlık gösterir, Dede Korkut bu kahramanlığı sayesinde ona ad verir (Ergin, 2014:81-83).

Boğaç Han'a kırk yiğit iftira atar ve bu kısımdan anlaşıldığı üzere erkek çocuk babasının adına gölge düşürecek işler yapmamalıdır. Bunun cezası hem babaya hem de oğluna verilmektedir (Ergin, 2014:83-84). Boğaç Han kendisine atılan iftira yüzünden babası tarafından av esnasında vurulur, annesi Boğaç'ı bulup iyileştirir, kırk namert babası Dirse Han'ı kaçıtır, annesinin öğüdünü dinleyen Boğaç Han babası Dirse Han'ı düşman elinden kurtarır (Ergin, 2014:85-94).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan ava giderken evini, ailesini, korusun diye oğlu Uruz'u ve üç yüz yiğidi bırakır; Uruz, babası avdayken evini korumak için Şöklü Melik ile mücadele eder fakat annesi, babaannesi ve kendisi esir düşer. Salur Kazan'ın ifadesinden erkek çocuğun babası yokken ailesini koruma görevi üstlendiğini anlarız:

“Üç yüz yigid ilen oğlum Uruz menüm ivüm üstine tursun.” (Ergin, 2014:96).

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun girişinde çocuksuzluk özlemini dile getiren Pay Püre, oğlu olursa yapması gerekene işaret eder, burada Bayındır Han'a hizmet bir görevdir, oğlunun yaptığıyla Pay Püre kıvanç duyacaktır:

“Menüm dahı oğlum olsa, Han Bayındırın karşusun alsa tursa kullık eylese, men dahı baksam sevinsem kıvansam güvensen.” (Ergin, 2014:116).

Kam Püre, bezirgânlarını gönderip oğlu için güzel armağanlar getirmelerini söyler, bezirgânların getirdiği armağanlardan; at, yay, gürz; erkek çocuğun kahramanlık gösterme gerekliliği ortaya çıkar:

“Pay Pürenün oğluy için bir deniz kulunu boz aygır aldılar, bir ağ tozlu katı yay aldılar, bir dahı altı perlü gürz aldılar.” (Ergin, 2014:117).

Kam Püre'nin oğlu bezirgânların malını ve tutsak düşen bezirgânları düşmanın elinden kurtarır, Kam Püre bezirgânlardan oğlunun yaptığı kahramanlıkları öğrenir, ona ad konmasını ister (Ergin, 2014:118-121).

Bamsı Beyrek ad almadan önce ve sonra ava çıkar (Ergin, 2014:118-121).

Babanın hayatı her an tehlike altında olduğu için, yetişen oğlunun da babası gibi kahraman olması istenilir. Bundan dolayı çocuk, küçük yaştan itibaren Alp idealine göre yetiştirilir (Kaplan, 2006:17).

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek uykudayken otuz dokuz yiğidi ile esir düşer:

“Beyrek ap alaca gerdeği içinde yiyüp içüp bi-haber oturur-idi. Dün uyhusında kâfir otağa koyıldı... Otuz dokuz yiğit-ilen Beyrek tutsak gitdi.” (Ergin, 2014:130).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'a göre erkek çocuğun kahramanlık göstermeli, ad almalı, babasının şanını yürütmelidir:

“Karşum ala bakduğumda seni gördüm

On altı yaş yaşladun

Bir gün ola düşem ölem sen kalasın

Yay çekmedün oh atmadun baş kesmedün kan dökmedün

Kanlı Oğuz içinde çuldu almadun

Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıçak tacum tahtum sana virmeyeler diyü sonumı andum ağladım oğul.” (Ergin, 2014:155-157).

Salur Kazan ile oğlu Uruz söyleşirken oğulun babanın sözünü iki etmemesi gerektiği, onu dinlememesi durumunda oğul sayılmayacağına ilişkin bir not düşülür:

“Uruz babasının sözün sımadı, kayıdup girü döndi. Yirden yüce tağlar başına yoldaşların alup çıkdı. Ol zamanda oğul ata sözün iki eylemez idi, iki eylese ol oğlanı kabul eylemezler idi.” (Ergin, 2014:160).

Salur Kazan mücadele ederken oğlunun sözünü dinlemeyip esir düştüğünü, kırk yiğidin şehit olduğunu bilmez, beylerin annesinin yanına kaçtı demesine inanır, öldürme sözü verir:

“Bigler Tanrı bize bir kūr oğul virmiş, varayın anı anası yanından alayın, kılıc ile paralayayın, altı bölük ideyin altı yolun ayırında bırağayın, bir dahı kimse yazı yirde yoldaş koyup kaçmaya.” (Ergin, 2014:162).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu’nda, Kan Turalı babasının bulduğu kız için önüne koyulan engelleri, üç canavar, babasından duyar, kendisini kınatmayacağını bildirir:

“Baba bu sözi sen mana dimemek gerek idün, çünkü didün elbetde varsam gerek, başuma kahınc yüzüme tohınc olmasun.” (Ergin, 2014:186).

Babası Kanlı Koca gitmesini istemez, tehlikeleri anlatır. Kan Turalı bunu yiğitlik ile bağdaştırmaz, korkunun erlikte yeri yoktur ona göre (Ergin, 2014:186-187).

Kan Turalı deve ile mücadele ederken yere düşer, eğer yenilirse bundan dolayı herkes onu kınayacaktır:

“Kara buğra geldüğünde ne kiçmiş diyeler

Ulu kiçi kalmaya söz edine

Karı koca kalmaya kov idine.” (Ergin, 2014:191).

Kan Turalı deve ile mücadele ederken, Sarı Tonlu Selcen Hatun’un tavsiyesini yiğitliğine gölge düşmesin diye dinlemez:

“Mere men bu devenün burnına yapışıcak ol kız söziyle yapışdı dirler, yarın Oğuz iline haber vara, deve elinde kalmış idi kız kurtardı diyeler.” (Ergin, 2014:192).

Kan Turalı mücadele verirken yoldaşlarının soylamalarında mert adamın düşmanından kaçmaması gerektiği anlaşılır:

“Alp erenler (yiğitler) savaş (kırış) günü karımından kayurur mı olur.” (Ergin, 2014:189,190,192).

Kan Turalı Selcen Hatun ile anne ve babasına Oğuz’da kavuşmadan gerdeğe girmeyeceğine dair söz verirken doğacak oğlunun başı üzerine yemin eder:

“Yir kibi kertileyin, toprak kibi savrılayın, kılıcuma toğranayın, ohuma sançılayın, oğlum toğmasun, toğar ise on güne varmasun big babamun kadın anamun yüzün görmedin bu gerdege girer isem.” (Ergin, 2014:193).

Selcen Hatun ve Kanturalı bir yeri beğenir ve orada meskûn olmak isterler, başları yine uykuda derde düşer:

“Selcen Hatun bu yiri görklü gördi, beğendi. Düşdiler, işrete meşgul oldılar, yidiler içdiler. Ol zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uyhudan gelür-idi. Kan Turalımın uyhusı geldi uyudu... İçin kara tonlu gök demürlü altı yüz kâfir seçdi. Gice gündüz yortdılar. Nagâhandan yetdiler.” (Ergin, 2014:193).

Selcen Hatun Kanturalı'ya soylarken uykusundan dem vurur, uyku gaflettir yahut bu uyku gaflet uykusudur:

“Gafil olma kara başun kaldur yigit

Ala kıyma görklü gözün açgıl yigit

...

Ne yatarsın kalgıl yiğit

...

Yatacak yir-mi buldun yurt-mı buldun noldı sana” (Ergin, 2014:194).

Kan Turalı'ya Selcen Hatun yardıma gelir; yalnız izin istemeden bir yiğidin düşmanına saldırmak doğru değildir:

“Destursuzça yağya girmek bizüm ilde ayıb olur.” (Ergin, 2014:195).

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Kazılık Koca'nın esir düştüğünü oğlu Yigenek'ten saklarlar, Yigenek Kara Göne oğlu Budak ile atıştığında bu durumu öğrenir, babasını kurtarmak artık onun için zorunluluktur:

“Bunda laf urup nidersin, çünkü er dilersin varup babanı kurtarsana ne, on altı yıldur tutsaktır.” (Ergin, 2014:200).

Yigenek yirmi dört Oğuz beyiyle babasını kurtarmaya gider, rüyasına giren dayısı Emen Düzmürd Kalesi'ne yedi defa akın ettiğini ama Kazılık Koca'yı kurtarmayı başaramadığını söyleyerek yeğenin de dönmesini ister. Yigenek dönmez, çünkü düşmanından kaçmak er işi değildir:

“Karımından dönemse kaçmasa erlik yahşı.”

Mücadelede yirmi dört Oğuz beyini Direk Tekür alt eder, Yigenek Allah Taala'ya sığınır, dua eder, Allah'ın yardımıyla babası Kazılık Koca'yı kurtarır:

“... ”

Birliğüne sığındum çalabum kadir Tanrı

Meded senden

Kara tonlu kafire at deperem

İşimü sen onar.”

Erkek çocuğun kız çocuğuna açık bir üstünlüğü bu mücadele sonrasında baba ile oğulun söyleşmesinde ortaya çıkar; hatta hayvanlar da bile erkeğin dişiye üstün tutulduğu görülür:

“Kaytabanun mayasını yüklü kodun ner oldı

Kara ilde koyununu yüklü kodun koç oldu

Ala gözlü görklü halalun yüklü kodun aslan oldu.” (Ergin, 2014:200-206).

Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Basat Depegöz ile mücadele için anne ve babasından izin ister vermezler, yalvarırlar, yine de dinlemeyip gider, Depegöz ile mücadele eder, önce gözünü kör eder, sonra Depegöz'ün kılıcıyla Depegöz'ün kafasını kesip kardeşinin öcünü alır (Ergin, 2014:211-215).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil ava çıkar, avda at oynaşınca, düşer, yaralanır, kimsenin duymasını istemez, evine gelir, oğluna iyi olmadığını söyler, Emren babasını sırtına alıp odasına çıkarır, Şöklü Melik bunu haber alır, Begil'in üstüne gidilmesini, ailesinin esir edilip yurdunun dağıtılmasını diler, Begil'in casusu bunu duyar, haber iletir, Begil oğluna beylerden yardım istemesini söyler, oğlu Emren kimseden yardım almadan ailesi, babası ve dini için savaşmayı göze alır:

“Altundağı al aygırı mana virgil

Kan derlerdi çapdurayım senün için

Egni bek demür tonun mana virgil

Yin yakalar diktüreyim senün için

Kara polad öz kılıcun mana virgil

Gafillüçe başlar keseyim senün için

Kargu talı sününü mana virgil

Göksinden er sançayım senün için

Ağ yeleklü ötkün ohun mana virgil

Erden ere kiçüreyim senün için

Ala gözlü üç yüz yigüdün mana virgil yoldaşlığa

Din-i Muhammed yolına dürişeyim senün için.” (Ergin, 2014:218-221).

Begil oğlunun sözlerine sevinir, oğlunun istediklerini getirir. Babasının ve annesinin elini öper savaşmak için gider. Kâfir ile söyleşir, kâfirler Emren'in korkup kaçacağını düşünürler; ama erkek için bu olumsuz bir vasıftır, Emren meydan okur:

“Alp ere korku virmek ayıb olur

Berü gelgil mere kafir dürişelüm.” (Ergin, 2014:221-223).

Kafir Tekür, Emren ile mücadele eder, yenişemezler, Emren zor duruma düşer, Tanrı Taala'ya sığınır:

“Yücelerden yücesin yüce Tanrı

Kimse bilmez nicesin görklü Tanrı

Sen Âdeme tac urdun

Şeytana lanet kıldun

Bir suçdan ötüri dergahdan sürdün

İbrahimi tutdurdun

Hanum göne çolgadun

Götürüp oda atdurdun

Odı bostan kıldun

Birliğüne sığındum

Aziz Allah hocam mana meded.”

Allah, Begil'e Cebrail vasıtasıyla kırk er gücü gönderir, Begil, Tekür'ü yener. Babasını sevindirir, babası ona armağanlar verir, Bayındır Han'ın divanında Uruz'un yanında bir yer edinir (Ergin, 2014:224).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda, Uşun Koca'nın oğlu Egrek yiğitliğiyle Bayındır Han'ın divanında kendisine yer bulmak, er kişi olmak için kâfirle savaşmaya gider, ancak yenilir (Ergin, 2014:225-226).

Segrek, kardeşi Egrek'in tutsak olduğunu ve hünerin ne olduğunu öksüz bir çocuğun ağzından duyar:

“Mere mizüm öksüzliğümüz yetmez mi, bizi niye urursın, hünerün var ise kartaşun Alınca Kalasında, var anı kurtar.” (Ergin, 2004:226).

Ağabeyini kurtarmak ister. Uşun Koca, oğlunu bu fikirden vazgeçirmek için yavuklusuyla evlendirir, gerdek gecesi eşi ile arasına kılıç koyar ve kardeşini kurtarmadan gerdeğe girmeyeceğine oğul başına yemin eder:

“Mere kavat kızı men kılıcuma toğranayım, ohuma sançıluyım, oğlum toğmasun, toğar ise on yaşına varmasun, ağamun yüzün görmeyinçe, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdeğe girer isem.” (Ergin, 2004:228).

Uyku o kadar baskın olur ki kimi zaman düşmanın gelmesi dahi kahramanı uykusundan alıkoyamaz, Segrek uykudadır son uykusundan onu Egrek uyandırır:

“Dün katmış, üç gün dñnlü yortmış yiğit, karangulu gözlerini uyhu almış yigit atınun çılıbırını bileğine bağladı, yatdı uyudu... Aygır yine oğlanı oyardı... Uyhusın yenimedi, girü yatdı uyudu... Bakdı, görđi-kim ayun on dördine benzer bir mahbub ala gözlü genç yigit burçak burçak derlemiş uyur, gelenden gidenden haberi yok.” (Ergin, 2004:229-231)

Segrek yine de ağabeyini kurtarma fikrinden vazgeçmez, annesine kızar, kardeşsiz olmanın kötülüğü anlatır. Şökli Melik ile savaşıp kardeşini almak için yola çıkar, kâfirle mücadele eder, mücadele ederken Segrek ile Egrek'in söyleşmesinde er olmanın gerektirdiğini görürüz:

“Er mi oldun yigit mi oldun kardaş

Karıplığa kardaşun isteyü sen mi geldün kardaş.”

Egrek'i kurtarır, birlikte Oğuz'a dönerler, Uşun Koca çok sevinir, toy düzenler, Egrek'e de bir kız alıp evlendirir, gerdeğe girip muratlarına ererler (Ergin, 2004:226-233).

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Salur Kazan'a göre bir yiğit; ne kadar düşman görürse, yenersen yensin; din için savaşsa, baş kesse; bütün kâfirleri dize getirse, tüm düşmanlarına korku salsa; yedi başlı ejderle savaşsa, yani en güç işleri

halletse; alınmayan kaleleri alsa, kilise yakıp cami dikse, ezan okutsa; esir kızları gelinleri oynatsa övünmemeli, mal ve mülke kanmamalı, nefesine hâkim olmalı:

“Kızıl altun getürdiler bakırdur didüm

Ala gözlü kızın gelinin getürdüler aldanmadum.”

Övünmek erlikle ve beylikle çelişir:

“Anda dahı erem bigem diyü öginmedüm

Öginen erenleri hoş görmedüm.” (Ergin, 2004:236-238).

Salur Kazan kendi oğlunun babasının intikamını alacağını bilir, kâfirle söyleşirken bunu diler:

“Kalın Oğuz ilinde bir oğlum var Uruz adlu

Bir kartaşum var Kara Göne adlu

Yeniden toğanunu dirgürmeyeler.” (Ergin, 2004:238).

Kazan Han tutsak düşmeden önce uykuya dalar, bu öyle derin bir uykudur ki savaş olup biter, yirmi beş bin eri şehit olur ama yine de Kazan Han uyanmaz, kendisini iplerle bir arabaya bağlarlar, arabanın gıcirtısı onu uyandırır:

“Gider iken Kazanun karangulu gözini uyhu aldı... Kazan aydur: ... Bigler gelün yatalum didi. Kazanı küçüçük ölüm tutdı, uyudu. Meger hanum Oğuz bigleri yidi gün uyur-idi. Anun-içün küçüçük ölüm dirler-idi...Gider-iken araba kıcırdısından Kazan oyandı.” (Ergin, 2004:234).

Uruz babası Kazan Han'ın tutsak olduğunu öğrenir, Oğuz beyleri ile bir araya gelir ve babasını kurtarmak için yola çıkar. Yolda Ayasofya'yı alırlar, Uruz babası olduğunu bilmeden Kazan Han ile mücadele eder, Kazan Han'ı yenmek üzereyken gerçek anlaşılır, Uruz babasını kurtarır Oğuz'a dönerler (Ergin, 2014:239-243).

İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Beyrek, Aruz'a erliğin ne demek olduğunu anlatır, ona göre aldatarak savaşmak kadın işidir:

“Aldayuban er tutmak avrat işidür

Avratundan mı öğrendün sen bu işi kavat.” (Ergin, 2014:248).

Beyrek'in dayısı Aruz'dan intikam almak için gelen Kazan Han, Aruz'a erliğin ihanetle olmayacağını gösterir, Aruz'u öldürür:

“Mere kavat muhannetlik ile er öldürmek niçe olur men sana göstereyim.” (Ergin, 2014:250).

Köroğlu Destanı'nda erkeğin çocukluk dönemi çok kısadır veya yoktur. Erkek çocuk; ailesini ve eşini korumalı, hain düşmana ihanetinin bedelini ödetmeli, ava çıkmalı, yiğitlik göstermeli, canı ve malı için mücadele edebilmeli, evlenip babasının şanını yürütebilmelidir. Erkek çocuk toplum için o kadar önemlidir ki; kişi, muhatabını tam anlamıyla sözlerine inandırabilmek için oğlunun başına yemin eder.

Köroğlu Destanı Maraş metinlerinde, Deli Yusuf, oğlu Ali'nin bir gün öcünü alacağını bilir:

“Ben Yusuf Bey idim kendi başıma

Küçük Ali'm çıkar dağlar başına

Düşürürüm koç yiğidi peşime

Ararım sizleri bir gün olur ki.”

Ali'nin ilk avında Reyhan Arap'a Deli Yusuf yalvarır:

“Bir oğlumun ilk avını

Yoluna koymuşum canı

Gel çok görme ikimize.” (Boratav, 1984:143-144).

Deli Ali, Hoylu ile çekişerek söyleşir, Hoylu Ali'den kır atı istemektedir:

“Gönder koç Kır Atı kurtar başını.”

Ali kır atı vermek istemez, Hoylu'ya meydan okur:

“Girelim meydana meydan benimdir

Keserim kelleni meydan benimdir.” (Boratav, 1984:146-147).

Köroğlu, oğlu Ayvaz'ın başına yemin eder:

“Gelin yemin ettim Ayvaz başına.” (Boratav, 1984:159).

Ayvaz Acemlerle mücadele eder (Boratav, 1984:201-202).

Köroğlu'nun oğlu Ayvaz veya Hasan destan boyunca babasını bulmak, kurtarmak ve sevdiği kıza kavuşmak için mücadele verir, bir rivayette Karaman Beyi'nin kızı Telli Hanım'ı kaçırap alır; Telli Hanım için çok mücadele verir, bahçesine girip Telli Hanım'ı görmek için nöbetçi askere bir kese altın verir, Telli Hanım'ı kaçırdıktan sonra Telli Hanım'ın babası Karaman Beyi'nin askerlerini yener, yaralanır; diğer bir rivayette Çin Padişahının kızını alıp kaçırr (Boratav, 1984:143-224).

Koca, bahsi geçen erkek çocuğun destanlarda hayat bulup cisme bürünmesine, geniş bir biçimde nedenleriyle açıklık getirir: Her kültür, kendisini koruyacak ve varlığını devam ettirecek insan tipini yetiştirmeye çalışır. Atlı göçebe Türk kültürünün ideal insan tipi, “cesur (yüreglig=yürekli) ve kahraman (alp) insandı. Zirâ atlı-göçebe hayat süren eski Türk toplumu, tehlikeler ve güçlüklerle dolu doğal bir çevre içinde yaşıyordu. Üstelik bu hayat tarzında savaşlar ve akınlar, hayatta kalabilmek ve hayatı devam ettirebilmek için âdeta zorunlu hatta kaçınılmaz bir faaliyetti. Hâl böyle olunca hem toplum hayatında hem de devlet hayatında cesur ve kahraman insanlara son derece ihtiyaç duyulmaktaydı. Çünkü tehlikeler ve güçlükler, onların cesareti ve kahramanlığı sayesinde alt edilebilirdi. Akınların ve savaşların zafere ulaştırılması da ancak onların cesareti ve kahramanlığı sayesinde mümkün olabilmekteydi. Kısaca söylemek gerekirse, devletin ve toplumun kaderi, büyük ölçüde cesur ve kahraman insanların gösterecekleri başarıya bağlıydı (Koca, 2011:459-460).

SONUÇ

Oğuz Kağan'da Yuşu Hoca'nın eşi, Bayır (Babe(ü)r) Hatun ve Oğuz ilinde yöneticilik yapan kadınlar ayrı tutulacak olursa, kadın sadece, anneliğe geçiş fiili yerine gelirken, yani doğururken; doyururken ve büyütürken sahneye çıkar. Dede Korkut'ta bu rolleri çeşitlenen ve sosyal alanda daha aktif duruma geçen, Tanrı hakkı ile hakkı bir tutulan

anne, bundan sonra çocuklarının eğitiminden- hususen eğiteceği kız çocuktur- ailesinin namusunun korunmasından, oğlunu evlendirmekten hatta toy vermektan sorumludur. Üstelik doğuramayan kadının, yani anne olamayan, toplum tarafından kınanması Tanrı'nın onu kınadığı düşüncesinden hareketle ortaya çıkar. Anne sütü, burada şifa verici, hayat kurtarıcı bir mahiyete bürünür ki Hızır ile ilişkilendirilerek anlatılan bu içecek kutsiyet kazanır. Köroğlu'nda benzer biçimde doğurmak, anne olmak önemsenir ve yiğit doğuran anneye dua edilir.

Oğuz Kağan'da erginlenme sürecini tamamlayıp kendini ispatlayan erkeğin ilk hedefi, evlenmek ve neticesinde görmek istediği erkek çocuğa kavuşmaktır. Çünkü baba için erkek çocuk; halkının, iktidarının, mallarının ikbalinin teminatıdır. Baba elbette, bütün bu gücü devralacak çocuğunu, gerekli tüm meziyetlerle donatmak zorundadır. Kimi zaman gücüyle, kimi zaman akıyla, kimi zaman da duasıyla çocuğunun birçok özellikle tecehhüzünü temine çalışır. Dede Korkut'ta da söz konusu vazifeleri ifa etmesi gereken baba, bilhassa erkek çocuk için rol modeldir. Oğlunun ad alma ve evlenme toylarını düzenlemek, kız bulmak, canını dahi sakınmadan onun için feda etmek, zamanı ve yeri gelince ona beylik vermek de babanın boylarda çeşitlenen rollerindedir. Köroğlu'nda çok çeşitlenen rolleri göremesek de baba aynı sorumluluğun altındadır.

Oğuz Kağan'da kız çocuk sosyal hayatın en görünmez yerine konumlanmıştır, öyle ki onunla anlatıda hemen hiç karşılaşmayız, hatta ondan türeyen nesillerin, erkek bile olsa, dostluğunun olmayacağı anlayışı yaygındır. Oğuz iline beylik yapan kızlardan bahis açılır; yalnız isimleri zikredilir. İsimlerin zikrinde dahi kızların, baba yahut eşlerinin adları ile anılması erkek egemen toplumun yansımaları yahut ailenin statü sağlama işlevi olarak görülebilir. Dede Korkut'ta da kızın değersizliği ya da ikinci sınıfa itilmişliği devam eder. Olayların olumsuz sonuçlanması, kötü haber, kız ile ifade edilirken; olumlu ve beklenen sonuçlar yahut iyi haber ise erkek cinsi ile aktarılır. Sosyal yaşamdaki pratiklerde de durum böyledir: Kızı olan ebeveynler oğlu olanlardan farklı renkte yerlere oturtulur, toylarda makbul kabul edilen hayvanların cinsi dahi dışı değildir. Olumsuz cinsiyet rolleri ve bütün algılara karşın kızlar; at biner, kılıç kuşanır, ailesini, eşini, çocuklarını korur. Hem sosyal hayatta hem de güç gerektiren atlı göçebe kültürde başarıyla doğayla ve toplumla mücadele eder. Evlenilecek kızın makbuliyeti, bahadır olmasıyla artar. Elbette feminen özelliklerini de kaybetmez ev işlerinde mahirdir ve duyguları çok yoğunur.

Sonuç olarak üzerlerine belirli roller yahut görevler yüklenen çekirdek aile bireyleri, toplumda ifa etmeleri gereken ödevleri yerine getirip getirmemeleri ile buldukları sosyal örnekte değer görürler. Bu yükümlülükler yalnızca bireyi değil aynı zamanda aileyi ve doğal olarak çekirdeğini ailenin oluşturduğu toplumsal yapıyı da etkiler. Türk ailesinin değer yargıları ile şekillenmiş aile fertlerinin ödevleri, Türk toplumunu da asırlar boyu ayakta tutan Türk aile kültürünü de şekillendiren unsurlardan olmuştur.

KAYNAKLAR

- Başgöz, İ. (1998). Dede Korkut Destanında Epitetler (çev. N. Özdemir). Milli Folklor, (37), 23-35.
- Bayat, F. (2013). Oğuz Destan Dünyası (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, P. N. (1984). Köroğlu Destanı. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demirel, H. (1995). Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masal ve Din Unsurları İle Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları. İstanbul: Ötüken.
- Dilek, F. G. (2008). Altay Türklerinde Akrabalık. Arıkoğlu, E. (Editör). Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı. (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 541-563.

- Duymaz, A. (2013). Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme., S. Sakaoğlu ve A. Duymaz (Hazırlayanlar). İslâmiyet Öncesi Türk Destanları. İstanbul: Ötüken, 125-137.
- Ebulgazi Bahadır Han. (?). Şecerei Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü). Ergin, M. (Hazırlayan). Tercüman 1001 Temel Eser-33.
- Ergin, M. (2014). Dede Korkut Kitabı-1. (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, Z. (2009). Uygurlarda Kadın. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Giddens, A. (2013). Cinsellik ve Toplumsal Cinsiyet (çev. İ. Yılmaz). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 478-527.
- Gökalp, Z. (1982). Türk Ailesinin Tekâmülü. Çay, M. A. (Hazırlayan). Makaleler VII. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 238-240.
- Gökyay, O. Ş. (1968). Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi. Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, (207), 424-435.
- Gökyay, O. Ş. (2007). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- İçli, G. (2008). Sosyolojiye Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnan, A. (1998). Makaleler ve İncelemeler II. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kabaklı, A. (1985). Destan Milletın Rüyası. Türk Edebiyatı Destan Özel Sayısı, (145), 4-6.
- Kaplân, M. (1979). Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplân, M. (2006). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2015). Divânu Lügâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin (İkinci Baskı). Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (Hazırlayanlar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koca, S. (2011). Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri. Yeşil, Y. (Editör). Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu. Ankara: TÜRKSOY, 455-488.
- Kottak, C. P. (2008). Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış (çev. S. N. Altuntek, B. Aydın Şafak, D. Erdal, Y. S. Erdal, S. Eroğlu, E. G. Ersoy, S. Özbek, S. Özbudun, Ş. Pala, G. Uysal). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ögel, B. (2014). Türk Mitolojisi I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkan, İ. (1992). Nözügüm Destanı. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara: Devran Matbaası, 297-304.
- Özkan, İ. (2009). Halk Edebiyatı ve Millî Kimlik. Özdemir, M. Ç. (Editör). Türk Kimliği. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 240-253.
- Pelliot, P. (1995). Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine (çev. V. Köken). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rice, F.P. (?). Intimate Relationships, Marriages, and Families (Üçüncü Baskı). California: Mayfield Publishing.
- Seyidoğlu, B. (1991). Halk Edebiyatında Aile. Sezal, İ. (Yayın Kurulu Başkanı). Türk Aile Ansiklopedisi II. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 400.
- Togan, Z. V. (1972). Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi-Tercüme ve Tahlili. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Uçar, İ.; Doğruer, N. (2016). Kazak Türkçesinde Aile Bireyleri İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma. Teke, 5(1), 94-107.
- Yaşın Dökmen, Z. (2012). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar (Üçüncü Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yücel Çetin, A. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde Karakterler ve Değer Öğretimi. Yeşil, Y. (Editör). Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu. Ankara: TÜRKSOY, 323-332.